

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Annotationes Ioannis Bugenhagij Pomerani in decem epistolas Pauli

Bugenhagen, Johannes

Basileae, 1524

VD16 B 9232

In Priorem Ad Timothevm Epistolam Annotationes Ioannis Bugenhagij
Pomerani.

urn:nbn:de:hbz:466:1-36165

IN PRIO

REM AD TIMOTHEVM EPI-

stolam Annotationes Ioannis Bugen-
hagij Pomerani.

ARGVMENTVM.

TIMOTHEVM APOSTO-
lum, id est, episcopum siue predica-
torem, à se ad hoc ordinatum Paulus
instruit quid doceat, nempe fidē tan-
tum & charitatem, reiectis fabulis
& inutilibus quæstionibus, & pugnis uerborū, & di-
sputationibus inanibus pro ambitione & auaricia ins-
titutis, quæ pestes sunt synceræ in Christum fidei, &
in proximum charitatis: neue admittat doctrinas dæ-
moniorum in hypocrisi loquentium mendaciū, quas in
nouissimis tēporibus regnatos prædicit. Hæc spar-
sim in epistola, cap. 2. de oratione cōmuni instruit, &
quid mulieres deceat erga uiros. In tertio, Episcopos,
& Diaconos Christianos depingit cū eorum uxori-
bus, familia & liberis. In quinto modum monendi sin-
gulos præscribit, & uere uiduis prouideri uult ab
ecclesia. Docet quoque Episcopos, qui laborent in-
uero & doctrina, esse dignos, quibus uictu & ami-
ctu prouideatur, & de iudicio episcopi in peccantes
subdit. In sexto docet, qd serui, qd diuites monēdi sint;

ANNOT. IOANNIS POMERANI

præterea, quæ de doctrina Christiana interserit: ut supra dictum est.

LOCI INSIGNIORES SVNT.

Primus, quæ sit doctrina Christiana, & quæ prophana, locus maxime necessarius, ne fiducia operam legis, iustificatorem deum negemus, aut inani disputatione & pugna uerborum, & inutilibus questionibus, fidem simul lædamus et charitatem, cap. 1. 4. & 6. Secundus, quod lex iusto non est posita, sed iniustus, cap. 1. id quod ad Gal. 5. sic legis: Si spiritu ducimini, non estis sub lege: manifesta sunt autem opera, &c. Tertius, quod blasphemia & contumelia & persecutio contra Euangelium Christi, non nocent auctoribus suis, qui errantes per hoc putant se obsequium præstare deo, modo postea cognita ueritate resipiscant, ut Pau. Alij uero qui scientes contra ueritatem pugnant, & blasphemant, peccant irremissibiliter in spiritum sanctum, ut est in euangelio. Verum hic non est nobis præcipienda sententia. Hic locus hodie scitu necessarius est, cap. 1. Quartus, quod pro omnibus est orandum. Item pro regibus & prælatis, ut sub eis nobis quiete uiuere liceat. Deus enim nullum statum reijcit: sed ut ex infimis, ita & ex sublimibus quosdam ad sui agnitionem perducit, cap. 2. Quintus, habitus mulierum, & ut sint in omnibus uiris subiectæ, cap. 2. Sextus, officium & spectata conuersatio Episcoporum & Diaconorum,

IN EPI. PAULI AD TIM. I. 79

eorum uxorū, liberorum & familie. cap. 3. Septimus, doctrina demoniorum. Satis hodie notus locus, cap. 4. Octauus, pietatē ad omnia ualere, parū uero corporis exercitationem, locus magis necessarius, quā uideatur, cap. 4. Nonus, de uiduis, cap. 5. Decimus, quod necessaria uitæ debetur doctoribus ab ipsis auditoribus, cap. 6. Undecimus, de accusatione & iudicio in peccantes, cap. 5. Duodecimus, quod neq; serui, neq; diuites alieni sunt à regno cœlorum, etiam in ipsa seruitute, & in ipsis diuitijs, modò sequantur quæ Paulus monet, cap. 6. Præterea qua comitate agendū sit cum omnibus, principium cap. 5. ostendit.

CAPVT I.

Paulus apostolus Iesu Christi.

HAc inscriptione suum uerbum commendat Timotheo, & omnibus lecturis epistolā, ut certissimus hoc esse uerbū dei, nō hominis: quandoquidē doctrinas et mandata hominum reijcit deus in Esaiā, & Christus in euang. & lex nō patitur aliquid addi uerbo dei. Dicit ergo se apostolū esse Christi, & sibi commissum esse apostolatum, id est officiū euangelij prædicandi à deo. quasi diceret, non uenio mea referre, sed quæ mihi commissa sunt à deo.

Deū saluatorē uocat, quia ipse per Christū seruat, siue saluat nos: & sicut dicitur de Ephe. i. fecit nos di

29
di. 6
H

ANNOT. IOANNIS POMERANI

lectos in dilecto filio suo. Et Christū uocat spem nostram, quia qui Christum non habent, in desperatione uiuūt, sicut ad Ephe. 4. Qui desperant, semetipsos tradiderunt in impudicitiam &c. Hypocritæ quoque frugunt se sperare, sed ueniente tentatione, spem nō habent, quia Christū non habent. Germanū, id est uerū nam Christū recte didicerat ex doctrina Pauli, qui se ob id eius patrē scribit. Qui germani filij in fide sunt, parabola de seminante, Lucæ. 8. declarat.

Gratiam & misericordiā (quæ est, quod gratis nobis donantur peccata, & heredes simus regni absque omni merito) necessario sequitur pax mētis & conscientiarum, quæ exuperat omnem mentem. Non enim oculus uidit, nec auris audiuit, &c. Nisi uero gratiam dei, & misericordiā te consecutū credideris, nunquam pacem habebis. Consecutum inquam, nō ex tuis meritis, iustitiæ studio, &c. sed à deo, qui tantum nos diligit in dilecto filio suo, ut pater noster non solum appellatur, sed reuera sit: ut nihil trepidemus ad tantam maiestatem, qui ex misericordia eius sumus filij. Et à domino Iesu Christo domino nostro, sub cuius dominio & imperio totus exercitus inferorū, dei filijs, et Christi seruis præualere non potest, &c. Atque hic uides Christum non solum dominum dici, ne quis contemnat eum, quia uidet hominem factum: sed etiam dominum nostrum uocat, ut etiam agnoscas eum protectorem,

Germani

Christus dominus

imò & te dominum, & regem in ipso, qui potens sis
supra peccatū, mortem, & infernum &c.

Ne diuersam, &c.

Vel ne aliam sequantur doctrinam, ut uetus habet
translatio. Ne aliter doceret, prædicationi euangeli-
cæ siue fidei nihil uult addi, quantacūq; specie picta-
tis: id quod tū quoq; nitebantur pseudapostoli. Vnde
ait ad Gal. 1. Etiā si angelus è coelis &c. Nimirū præ-
sentiebat fidem Christi, doctrinis humanis abolendā,
ut factum cernimus. Idcirco summe notandum, quod
hic dicit, ædificationem dei esse per fidem, sentiens re-
liqua omnia, quæ docentur, esse destructionem. Ædi-
ficatio est doctrina salutis: destructio, impia doctrina,
& salutis uastatio, ut saepe uides in Paulo. Hanc fidei
ædificationem duo hominum genera impediunt, uel
etiam destruunt ædificata. Nam alij docent fidere in
operibus legis: quia lex à deo data, non potest nō esse
bona & necessaria. Quibus respondet, quod usum le-
gis bonæ ignorent. Fidem oportet doceri, sine qua le-
gis opera, quemadmodū lex exigit, fieri nō possunt.
Fides enim spiritum impetrat, legis impletorem: ubi
uero habueris fidem, iam nulla lege teneris, ut nemi-
ni quicquam debeas, nisi ut proximum diligas, ad
Rom. 12. Et hoc præstabis, non solum quia debes, An fontes
quia lex iubet: sed & quia uis, nimirum sic trahente plectendā
spiritu uoluntatem tuam. Hoc est quod hic dicit, lex sint.
iusta non est posita, sed iniustis, qui uel puniuntur, uel

*fides spiritum
impetrat*

RANI
t spem no-
speratione
et ipsos tra
quosq; sin-
em nō ha-
d est uerū
uili, quise
n fide sine
gratis no-
regni absq;
& confici
Non enim
o gratiam
s, nunquā
tuis meri-
nos dili-
solum ap-
ad tantam
ij. Et à do-
s dominio
is, et Chri-
hic uides
ontemnat
dominum
ectorem,

ANNOT. IOANNIS POMERANI

occiduntur secundum legem: ut non sit opus querere, an sub nouo testamēto sint fontes plectēdi, quū cōstet adulteros, fornicarios, homicidas sub nouo testamēto non contineri, ad quod pertinent soli iusti per fidē, id est credentes, cōtra quos nō est lex. Dēinde cū multa ex lege præcipiant, intentionē legis & caput egregie negligunt, quæ est, ut dixi, charitas in proximum, sed non foris simulato opere ostensa: sed, ut hic definitur, ex corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Vides quod ne eleemosyna quidem quantuncunq; copiosa, prosit sine fide (quicquid enim non est ex fide, peccatum est) & charitatis opera quæ uidentur, non esse charitatem, nisi ex corde & conscientia, quæ fides purificauit, non ficta ueniant. Ii, inquit, deflexerunt ad uaniloquium, uolentes esse legis doctores, sicut & hodie operum prædicatores & doctores, non intelligentes quæ loquuntur, nec de quibus adseuerant. Præcepta quidem proponunt, & legem siue mandata morum: sed unde tibi detur, ut sic uiuas, non docent. Inuenies hodie qui nihil querant in sacris literis præter moralia, quæ dēinde similia putant ethnicis, Aristotelicis, aut Senecæ præscriptis: qui tamē nesciunt, quid Paulus in tota epistola ad Rhoma. uel Gal. disputet, aut quid Christus uelit, dū fidem, id est fiduciā in deū ubiq; prædicat: aut quid sit quod hic Paulus dicit, charitas de puro corde, & conscientia bona, & fide non ficta,

ficta. Nam, ut inquit, quod à talibus aberrauerunt, deflexerūt ad uaniloquium, &c. Sed de his haectenus.

Alij uero docti ex sacra scriptura, sciunt non fidens dum operibus, sed soli dei misericordiae, & quidem recte: sed curiosi & superstitiosi inania uocabula inueniunt, quae litera sacrae non nouerunt, & scientiam iactant, contra quos in fine epistolae dicit, deuitas prophanas uocum inanitates. Item fabulas sequuntur, id est, alia extra sacras literas: qualia multa commenti sunt Iudaei, qualia etiam multa nostri habent quasi historiam. Et praeterea genealogias quaerunt nunquam finiendas, id est de quibus ex sacris literis non potes esse certus, quas alius sic, alius aliter computat, & quisque sua praefert: quae, inquit, quaestiones & dubium generant, & nullam aedificationem. Item sunt, quorum magnus est numerus, qui magno animi negotio, nihil nisi uanas quaestiones sequuntur ex sacris literis, nusquam non haesitantes, dum etiam nodum in scirpo quaerunt: interim uero quam certissimam uident sanam doctrinam, & apertum Euangelium, id est luce clariores: dei Christi que promissiones in utriusque instrumenti pagina relinquunt. Qui in hoc periculo sunt, ut uerendum sit eis, ne dum pugnas sequuntur uerborum, relictis illis, ex quibus aedificari possent, tandem incipiant de ueritate sacrae scripturae dubitare. Et dum umbram sequuntur, ut canis Aesopius, ueritatem & rem ipsam:

ANNOT. IOANNIS POMERANI

id est, fidē amittāt, quorū adhuc peior est causa, si per
hęc sua lucra sectantes, alij alijs sese pręferre contem-
dāt. de quibus cap. 6. sic dicit: Si q̄s aliter docet, &c.

Ex corde puro.

Vbi enim est fides non ficta, ibi est & cor purum: si-
cut Petrus dicit: Fide purificans corda eorum, ibi est
& conscientia bona. Qui enim sibi recte conscius est,
qui deo non ex toto corde fidit? Porro fidē non fictam
dixit, id est ueram: cōtra illam quę hodie uulgo iacta-
tur, qua adsentiuntur historię euangelicę: sicut alijs
historijs, & illis quę gesta narrantur de Thurca, de
Alexandro, de Iulio papa, &c. quę potius opinio est
de Christo, & fides historica, uel potius ficta fides,
quām fides illa iustificans, quam soli norunt credētes.
Hinc fit, ut nostri libentius audiant fabulam narrari,
quę exempla uocāt, quām textum euangelicum: quia
quām fidem Euangelio habent, etiam habēt illis fabu-
lis non aliam, & ferē minorem.

Et gratiam habeo.

Hic locus nobis proponitur à Paulo, ne ob quāuis
libet etiam uitam, & quęcūq; peccata desperemus,
modò ueniamus ad Christū, ut Paulus. Hic uide quāuis
sint omnia dei, ut hic nihil pręsumas, sicut illi qui stu-
tē putāt sese posse ad Christum aditū habere, quādo-
cunq; uolunt, contra Paulū, dicentē: Non est uolētis,

Rhom. 9

ficta fides

Opinio

historia

neq; currentis, sed &c. Primum dicit, qui me potētē reddidit per Christū: deinde, qui me fidelē iudicauit: item, misericordiā adeptus: itē, exuberauit supra modum gratia &c. itē: Christus uenit peccatores saluos facere, &c. Nō nobis domine nō nobis, sed nomini tuo Psal. 113. da gloriā. Super misericordia tua & ueritate tua: id quod Paulus hic sic dicit: Regi autem seculorum, &c.

Immortali regi.

Ergo regnum eius est in eternū. Inuisibile ergo regnum eius non est de hoc mundo, sed spirituale. Soli sapienti, ergo prater eum & extra eū omnia sunt stulticie plena: ut nihil sapientie uera sit, ubi ipse non illuminat: & ut sic dicam, sapientificat. Et de Christo predictū erat, Hiere. 23. Et regnabit rex, & sapiens erit. Ex Heb. sanctificator erit.

Iuxta prophetias.

Intelligūt, iuxta ea, que spiritu prophetie ante de hoc cognoui, quando te feci episcopū, ut secundū ea agas. Ego autē & hic, & infra cap. 4. intelligo prophetias doctrinas spiritus dei, siue reuelationē scripturę, quam à Paulo uel aliter acceperat Timotheus: sicut pphetiā accipi diximus in Esaia. Vnde ex græco hic legi potest iuxta pphetias, que ad te præcesserūt: id est ut ambules secundū doctrinā quā accepisti, & quam habes, ut eam ipsam defendas cōtra aliter docentes:

Vide Annotationes eiusdē in Esaia.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

idq; facias in fide, & bona cōscientia, quæ duo separari non possunt. Nā, ut inquit, qui cōscientiam bonam repulerunt, id est qui audent aliud dicere, aliudq; facere, quàm quod in corde nouerunt, unde aliquid præ cæteris uideantur, unde cæteris superiores per cōtentionem adpareāt: id quod hodie multum uulgare est. Sed Paulus hic uocat blasphemiam. Hi, inquit, qui bonam conscientiam repulerunt, naufragium fecerunt circa fidem: id est, etiam in eo periclitati sunt, quod intus in corde sciuerunt, & tandem perdidierunt.

Hoc præceptum,

Scilicet, ut supra, ut denuncies quibusdā &c. ut commendes gratiam Christi peccatoribus, sicut ego, absq; operibus legis, &c. Vel potes referre ad hoc quod sequitur: ut milites, &c.

Hymenæus & Alexander.

Qui scientes, contra ueritatem quam sciuerunt, solent contendere.

Tradidi satanæ.

Sicut Corinthium, qui duxerat nouercam suam: de quo uide in annotationibus Philippi. Hanc tamen excommunicationem, sicut & illam, ostēdit esse utilem, cum dicit: Ut discant nō blasphemare. Hæc non est pistica, quam hodie uidemus excommunicatio, &c.

Oratio est cordis desyderium pro re à deo im- *Oratio qd.*
 petrandà. Hoc desyderium si uerum est, nun-
 quam cessat, donec à deo quod desyderat, accipit: hoc
 est quod Christus dicit, Oportet semper orare, & nō
 deficere. Qui non desyderat, nihil orat, ut maxime
 multiloquio aëra cōpleat: qui uero desyderat, etiam
 à uerbis quandoq; nō abstinebit. Hinc fit, ut generali
 uocabulo orationem uocemus quamcunq; cū deo col-
 locutionem, etiam cum laudamus in psalmis & canti-
 cis spiritualibus: id est, quæ fiunt in cordibus. Nam ut
 nunquam cessamus desyderare misericordiam & no-
 bis & proximis: ita quoq; semper, ne nostra uidea-
 mur quærerere, desyderamus sanctificari nomen patris
 nostri. In omnibus ad deum fiat uoluntas tua &c. Ins-
 truit ergo hic Paulus episcopum, quod moneat suos
 auditores, nempe hoc, ut in primis orent. Quomodo
 enim intelligent Euangelium, aut dilectionem conse-
 quentur in deum & in proximum, nisi postulauerint
 à deo spiritum bonum? Ut hac admonitione primum
 omnium discant omnia ex deo pendere, cum audiunt
 omnia à deo postulanda. Orent autem pro omnibus
 hominibus, etiam inimicis: id quod uera postulat chas-
 ritas. Nec excludant ab oratione reges & principes,
 licet impios. Primum, ut quam pacē eis p ostulam us
 ueniat quoq; ad nos, & sub eis uiuamus in pace, quans

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Sum per pietatem ad deum, & honestatem ad proximum liceat. Ne intelligas propter carnis pacem, quod ad homines attinet, cedendum esse pietati & fidei, siue conscientie. Deinde, quod hoc quoque acceptum est deo, ut pro omnibus oremus sine acceptione personarum, siue sint iudaei siue gentes, siue serui siue principes. Quia sicut ipse solus deus est, & omnium sine acceptione dominus: ita omnes homines uult ad agnitionem sui peruenire. Quapropter nos neminem excipere debemus, ne reges quidem impios, cum ipse neminem excipiat. Sic oratur pro Nabuchodonosore, & Balthasaro, Baruch. 1. Item, quia unus est mediator inter deum & hominem, qui se dedit redemptorem pro omnibus. Ergo rursum nos neminem excludere debemus, cum oramus pro salute hominum, &c. scientes hoc ipsum & deo patri & Christo, quem pater dedit mediatorem, placere.

Deprecationes.

Sic distinguunt, ut deprecari sit orare, ut malum auferatur, obsecrare ut bonum ueniat, interpellari, conquiri de his quae nos ledunt: gratias agere de beneficiis acceptis: id quod ferè rationes uocabulorum postulant.

Omnes uult saluos fieri.

Cunctos homines uult saluos fieri, siue seruari, & ad agnitionem ueritatis peruenire: ergo iussi sunt apostoli praedicare Euangelium omni creaturae: Sed multi sunt uocati, pauci uero electi Quomodo autem hoc con-

*Etiam pro
impis prin:
uult orari*

deprecari

obsecrare

interpellari

uenit cū eo quod Rho. 9. dicit Paulus, Cuius uult mise-
 ratur, & quem uult indurat? Respōdeo, quod unus lo-
 cus in scripturis obscurus, non est omnibus alijs claris
 obijciendus. Tota scriptura habet impios damnari,
 pios siue credentes saluari: illos iudicio dei, hos miseri-
 cordia. Intelligendum ergo quod dicit, Vult omnes
 homines saluos fieri &c. De hominibus omniū statu-
 um, id quod hic cohæretia textus postulat. Orate pro
 omnibus, etiam pro regibus &c. quia hoc placet deo:
 qui nullum statum mundi reijcit: quandoquidē & iu-
 stos reges fuisse constat: ut Dauidem, Ezechiam, &c.
 Omnes ergo hoīes, id est ex omnibus statibus homi-
 nes, & præterea nō solū Iudæos, ut ipsi Iudæi putāt:
 sed & gētes per totū orbem. Sic & de Christo dicit:
 Qui dedit semetipsum preciū redēptionis pro omni-
 bus. Vide, si placet, annotationes. Philippi ad Rho. 8.

Vnus mediator.

Vnde ergo nobis tot mediatores quidam fecerunt
 sine scriptura, & sine uerbo dei? quibus non occur-
 rit, quod Christus orat pro nobis, & intercedit, ut
 mediator: & solus mediator inter deū & hominē, q̄a
 solus est deus, & homo: id quod nullus aliorū sancto-
 rum esse potest. Orant sancti qui sunt in terris pro se
 mutuō, & exaudiūtur à deo, sed per Christū media-
 torem, sicut ipse promittit: Si quid petieritis patrem
 in nomine meo, hoc faciet, &c. De defunctis sanctis,

Santi in
 terris

IOAN. 16.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

qd' orēt pte, scripturā & uerbū dei nō habes. Quandoquidē scriptura Christū tibi cōmendat pōtificē qui ingressus est in cœlū, ut illic se offerat uultui patris p nobis, ut dignissime tractat epistola ad Heb. Qui interpellat pro nobis, Rho. 8. Quē aduocatū habemus apud patrē, qui est propiciatio pro peccatis nostris, 1. Ioan. 2. Et propiciatorium nostrum, ad Rho. 3. Et thronus gratiæ, ad Heb. 4. Et præterea solum deum inuocandum esse tota scriptura & præcipit, & testatur, nec aliud exēplum in scripturis habes. Cur ergo ad illa deslectis quæ nescis, relicto illo quod certum tibi offertur? In iniuriam certe Christi alios in cœlo posuerunt mediatores. Et Paulus aperte dicit, Unus deus unus mediator.

Ut esset testimoniū tēporibus suis.

Id est, ut hoc mysterium redemptionis Christi, quæ redimuntur omnes homines: id est non solū Iudæi, sed etiam gentes, reuelaretur mūdo, tempore à deo ordinato: sicut de hoc mysterio reuelando in epistola ad Ephē. & alibi scribit, & hic infra cap. 3. Ad quod mysterium reuelandum dicit Paulus se doctorē missum à deo gētibus. Doctorē inquam in fide, nō doctrinis legis, & ueritate, nō hypocrisi operū. Veritas est fides, ubi creditur non hominū doctrinis (omnis enim homo mendax) sed soli uerbo dei: qui est ipsa ueritas, &c.

Volo uiros orare.

Prosequitur

IN EPI. PAULI AD TIM. I. 85

Prosequitur qd' coeperat de oratione. Vide hic quod Paulus non requirat templum adorationi: sed dicit, In omni loco, id est, ubicunq; orauerint, &c. Ne hic struas rursus Paulo calumniam, quod oporteat etiam in agris, in inuis &c. orare: quia dicit in omni loco, &c. Potuerat & hoc quoq; quod supra dixi, Vult omnes homines saluos fieri: sic interpretari, id est, quotquot saluatur, eius uoluntate saluantur, sicut Ioannis I. Illuminans omnē hominē &c. id est quotquot illuminantur, à deo illuminantur: sicut & hic, Volo uiros orare in omni loco: id est, ubicunq; orauerint. Si uidiſsem ad contextū orationis pertinere, ut uideas uel hoc loco, qd' scriptura nihili facit sophisticas cauillationes. Qui credit, credat. Argutijs enim illis, dei spiritus nō concipitur. Summa ergo (ut hoc rursus ingerā) superioris loci ex cōtextu orationis petēda est. Orate pro omnium hominū statu siue cōditione. Nā deus nullū statum reijcit, & Christus non solū pro Iudæis, sed etiam pro gentibus, cuiuscunq; cōditionis existant, mortuus est. Aduerte, qd' uiros uult orare cū pietate, mulieres uero nō solum cum pietate, sed & cum uestitu & opere profitentes pietatem, ut etiam ipso aspectu uideātur esse Christianæ: & exemplum sint castitatis & uerecundie, ne auertant uirorum animos, ubi ad orationē publicam cōuenitur. Nam publicam etiam orationem tum habuisse Christianos, ubi conueniebant, testatur

Mulieres

ANNOTAT. IOANNIS POM.

locus Pauli 1. Corin. 14. Si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet amen super tuâ benedictionem. Opera uero bona mulierum non sunt superstitiones illæ stultarum fœminarum, quarû multas ipsæ excogitarunt, multas uero à stultis confessoribus, quos uocant, & indoctis prædicatoribus didicerunt. Sed sunt illa quæ scribuntur infra cap. 5. Si filios educauerit, si fuit hospitalis, si sanctorû pedes lauerit, si ad afflictis inseruiuerit, si in omni bono opere fuerit assidua. Et ad Titum 2. Anus similiter &c. 1 Petri 3. Similiter & mulieres, &c.

Bona opa mulierû.

Sustollentes &c.

Habitû orantium indicat, qui nihil est nisi & cor leuetur ad deum: sicut in psalmo dicitur: Ad te domine leuavi animã meam: id quod hic dicit, Sustollentes puras manus. Quorû enim manus sanguine plenæ sunt, illos non uult exaudire dominus, Esa. 1. Puræ manus non sunt, nisi cor purum sit, quod sine fide purum esse non potest. Fide enim, inquit Petrus, purificans corda corû, id quod hic dicit, absq; ira & disceptatiõe. Duo sunt quæ impediunt exauditionem. Primû ira, id est quod non dimittis proximo in te peccanti. Nam hanc conditionẽ in euangelio semper uides adiectam: Si remiseris fratri, &c. Alterû disceptatio, qua disceptas tecû, et dubitas nõ sis exaudiendus. Hic quoq; nihil recipis, Iacobi. 1. Vide Marci 11. Credite & accipietis.

Duo sunt quæ impediunt exauditionem.

Mulier in silentio, &c.

Id est, non loquatur, ubi docendi gratia conuenitur, ubi audiendum est uerbum dei: nam uiris permittitur loqui cum doctore, imò si fuerit assidenti reuelatum, qui prius docebat, taceat, 1. Corin. 14. Mulieres uero in ecclesia taceant, ut dicitur ibidè: ne sibi auctoritatem uendicent in uiros contra legè dei, quæ dicit: Sub uiri potestate eris. Et præterea, Adam est creatione prior. Item, Mulier est ruina uiri: salua tamen fiet per liberorũ generationẽ. Quod opus haud dubie bonũ, nemo hodie respicit, cũ tamen hic mulier habeat uerbum Pauli, imò dei in Paulo, & in hoc obsequitur deo, qui dicit: In labore paries, &c. Imò hic in dei opere est, qui dicit: Multiplicabo conceptus tuos, & ærumnas tuas, &c. Et additur: Si mãserint, &c. Sic enim est in Græco uerbum plurale, quod in ueteri translatione nõ inepte legitur in singulari, uitato Hebraismo. Hebraismus enim est, si manserint scilicet mulieres. de quibus supra dixit. Consimiliter & mulieres, &c. Hebræos subito mutare numerum, & personas, ex prophetis notum est. Nam qui intelligunt, si permanserint, scilicet filij, nõ uidet quàm ineptũ hoc sit, quasi mulier nõ possit salua fieri, nisi & filij saluẽtur. Igitur si permanserint, inquit, mulieres in fide, & dilectione & sanctificatione, qua quotidie sanctiores fiũt, id est crescũt fide et dilectione, adiũcta castitate, id est morũ integritate, quæ etiã deceat corã hominibus. Aduer-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

e uero & mulieres prophetare, si habent uerbum, ubi uiri nō sunt qui uerbum habeant. 1. ad Corin. 11. Mulier orās aut prophetans, &c. Iohelis 2. legis, Et prophetabunt filij uestri, & filia uestre. Actorū. 21. Erant Philippo quatuor filiae uirgines prophetantes. Et Maria canit Magnificat, &c.

CAPVT III.

DE EPISCOPIS ET DIACONIS.

Episcopos esse uerbi dei prædicatores ad hoc electos, & diaconos esse sanctorum ministros, & pauperū prouisores admonui in principio epistolæ ad Philip. Hi eligebantur in ciuitate à populo, uel ab Episcopo: id est, apostolo aliquo, siue prædicatore, q̄ illic populū docuerat: & manere ibi non potuit consentiente tum & uolente populo. Eligebantur autem ex ciuibus probatissimis, quibus erant uxor, filij, familia, domus cura, &c. Sicut nunc consules eliguntur: ut hic uides. Vnde episcopatus & diaconatus officia erant, non perpetuæ dignitates, ut nunc fabulantur de characterē indelebili. Compose ergo nūc nostrorū dignitates illorū officijs, et uidebis apostolicā institutionem nostros ignorare. Igitur apostolus dat, si qui sint qui cupiunt præfici, quæ admodū hic describit. Bonū enim opus desyderant, non suam gloriā aut cōmodū: officia enim sunt, non dignitates. Eadem penè uides ad Titū

laü // episcopatus
officiū, nō
dignitas est

IN EPI. PAULI AD TIM. I. 87

1. quæ huc quoq; confer. Tales describit, qui non solum docti sint & potentes in uerbo & fide euangelij Christi, & inculpato coram deo: sed etiã contra quos ne infideles quidem habeant, quod uel iuste obijciant, aut saltem de quo male suspicentur, non solum ex propria persona: sed etiã ex uxore, filijs, familia, &c. ne blasphemetur bonum dei uerbum, &c.

Vnius uxoris maritum.

Id est, qui non habeat simul plures uxores, quemadmodum tunc: quidam ex Iudæis, quidam & ex gentibus nuper cõuersis adhuc habebant. Hoc ideo, ne sint suspecti de impudicitia. Nõ ergo hic dicitur, quod mortua uxore non possit ducere aliam, quasi tunc debeat resignare familiã, liberis, domui: quæ hic uidet, &c.

Nouicium.

Id est, nuper conuersum, & nondum probatum tentationibus: quales ferè solent putare se aliquid esse, cum nihil sint. Superbiunt enim quasi fide fortes, & ueniente tentatione cadunt, & negant, aperientes ora blasphemijs contra euangelium dei.

Tenentes mysterium fidei.

Id est, cognoscentes & habentes apud se fidem, quæ reuelatur in corde, quæ à mundo non uidetur. Et hoc cum pura conscientia, sicut antea monuimus: fidem cõ conscientia bona coniungi: id est qui boni non audeant

ANNOT. IOANNIS POMERANI

aliud dicere aut facere, quam quod secundum fidei
sentiunt: hoc est quod in Actis apostolorum eliguntur
diaconi siue ministri, pleni spiritu sancto. sicut dixi in
epistola ad Philippen.

Nam qui bene ministrauerint.

Id est cum pura conscientia, & absque crimine, si-
cut supra dixit, ministrent sic, ut nemo possit illos cri-
minari. Hoc uero quod hic additur, gradū bonū, & ca-
uide ne intellexeris de gradibus ecclesiasticis, ut ho-
die dicunt: quasi qui bonus fuerit aliquādiu diaconus,
possit deinde promoueri in episcopum, quod dignus
sit maioribus, qui minora bene præstiterit, scilicet qui
aliquandiu bonus fuerit fossor, potest deinde in bonū
promoueri suturem. Ita errant nostri, solum dignita-
tes & mundanos honores somniantes, non officia: sci-
licet qui bene ministrauerit, & bonus minister fuerit
ex dono spiritus, potest etiam ab hominibus promoueri,
ut sit bonus doctor plebis. Id enim est episcopum esse.
Quid si donū prophetiæ non habeat? ut maxime habe-
at mysteriū fidei cū pura consciētia, sicut supra dixit,
quemadmodū omnes uere Christiani debent habere.
Spiritus namq; diuidit singulis prout uult. Tu ne illum
ex bono ministro promouebis in bonum episcopum?
Simpliciter ergo hic uide, quod Christus dicit: Omni
habēti dabitur, & abundabit, qui accipit donū à deo,
& utitur eo ad utilitatem ecclesiæ, sicut Paulus dicit:

Vnicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatem ecclesie, hic inquam habet, & huic eiusdem dono spiritus augetur illa gratia, et abundabit, ut possit adhuc amplius prestare & prodesse. Hoc est quod hic dicit: qui bene ministraverint, id est qui accepto hoc dono spiritus, ut possint esse ministri electi sanctorum, bene usi fuerint ad utilitatem ecclesie, siue indigentium: gradum sibi bonum adquirunt, id est ex dono dei augmentis & ditantis proficiunt, & altius ascendunt in eodem dono, ut indies magis ac magis quam ante, prodesse possint. Quia omni habenti dabitur, et abundabit. Nota est parabola illa euangelica, quae certe de donis loquitur, ubi hoc additur: Ab eo autem qui non habet, id est dono accepto, sicut illic uidet, non utitur ad sanctam usuram: etiam quod uideatur habere, auferetur ab eo, id est inutilis reddetur ab lato rursus dono, & paulatim ab eo etiam fides cordis auferitur, & excæcatur: quia infidelis fuit in commissio. Idcirco hic etiam (quod mihi maxime & unice placet) poteris coniungere sic: Gradum sibi bonum adquirunt, & multam libertatem in fide: ut intelligas gradum bonum in fide, ut crescant ex fide in fidem, qui ex fide bene ministrant. Et multam libertatem in fide, id est abunde accipiunt liberam in omnibus conscientiam, & fiduciam in deum, nulla cordis angustia & diffidentia laborantes, qui ex pura conscientia bene ministrant. quasi diceret Paulus, Tales eligendi sunt in ministerium, ex quibus indies maior speratur per deum profectus.

Exponitur
parabola
de talentis.

ANNOT. IOANNIS POMERANI
In domo dei.

Hæc domus deum habet habitatorem, regnum celorum, regnum dei: regnum Christi, templum spiritus sancti, columna & stabilimentum ueritatis: quippe quam spiritus habitator fundauit supra firmam petram: id est Christum, docens in ea omnem ueritatem: contra quam ueritatem, ne portæ inferorum preualere possunt: extra quam sunt mere tenebræ, & errores, & regnum principis tenebrarum, &c.

Vt noris quomodo, &c.

Id est, quæ curare debeas, &c. Nam mox capite sequenti de nostris episcopis longe diuersis dicturus est.

Magnum est pietatis mysterium.

Id est, arcanum, hætenus mundo incognitum, quod ecclesia dei uiuentis nouit, cuius ministri sunt Timotheus, Paulus &c. sicut ad Corin. dicit: Sic nos existimet homo ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum dei. Mysterium autem hoc est, deus manifestatus est in carne adsumpta. Ioan. I. Verbum caro factum est, &c. & uidimus gloriam eius &c. Iustificatus est in spiritu: id quod deo non conuenit, sed Christi humanitati, quæ certum est non à seipsa fuisse iustam, sed à deo, qui solus iustificat. Ideo deo uero tribuit, quia deus & homo unus est Christus: sicut filius dei dicitur mortuus pro peccatis nostris. Recte ergo distribuit,
manifestatio

manifestatio est in carne, iustificatio autem in spiritu. In carne miraculis proditur, & prædicatur, in spiritu autem iustificatus, non nisi fide creditur. Siquidem in Christum hominem, deus ita iustitiam infudit, ut ipse esset nobis iustitia & sanctificatio & redemptio, sicut 1. Corin. 1. Qui factus est nobis à deo sapientia. & in psalmo 44. Propterea unxit te deus, &c. Et Ioan. 10. Quem pater sanctificavit & misit in mundum. & Ioan. 3. Non ad mensuram dat deus spiritum. Pater diligit filium, & omnia dedit in manum eius. Atq; hic caro non prodest quicquam, nisi etiam iustificatū credas Christū in spiritu, atq; ad eō iustitiā dei per quem iusti sumus, & satis fiat pro peccatis nostris & saluemur. Hoc autem mysterium manifestati dei in carne Christi, & iustificati dei in spiritu Christi, dignatione dei reuelatū est uniuersæ creaturæ. Nam & angeli desiderant in ea prospicere, quæ per Christum habemus. 1. Petri 1. Et oculus non uidit, &c. Et prædicatum est gentibus, cum soli Iudæi sibi uiderentur ad Messiam pertinere, & ad mysteriū regni cælorum, sicut diximus ad Ephe. 2. & 3. Creditum autem est in toto mundo: alioqui quid profuisset prædicatum esse? Præterea receptum est in gloria, ut omnes glorificent filium, sicut glorificant patrem: ut in nomine Iesu omne genu flectatur, &c. & omnis lingua confiteatur quod Christus est in gloria dei patris. Glorificatio

ANNOT. IOANNIS POMERANI

hæc est in omni terra, & super omnes cælos, Tanto excellentior angelis factus est, Hebræos 1. Regnum enim habet æternum & sacerdotium, &c. Porro certum est ueterem interpretem aliter legisse in Græco, sicut & Ambrosius legit & sic reddit, quod manifestatum, &c. Et omnia quæ sequuntur, ad mysterium referuntur: sed in eandem sententiam recidunt.

CAPVT IIII.

Hunc locum explicauimus in epistola secunda ad Thess. cap. 2. Quæ uero sint nouissima tempora, ut uetus translatio habet, dixi Esaiæ 2.

Creauit ad sumendum.

Gen. 1. & 9. Creauit ad sumendum cum gratiarum actione, ut ex beneficio agnoscant patrem. Sanctus est qui comedit carnes, & gratias agit. Indignus est omni creatura, qui abstinet à carnibus, & non agnoscit creatorẽ. Lege 1. Corin. 10. Quare libertas mea iudicatur, &c. Lege quoq; ad Rho. 14. Voluit & tali beneficio à gentibus agnosci, sed tenebræ erant in mundo, sicut Paulus dicit Act. 14. Qui in primis generationibus, &c. Sed quare dicit. fidelibus, quum & infideles edant, bibant, utantur creaturis? Dico, quod fidelibus deus dedit suas creaturas, ut uides Gen. 1. id est ante lapsum Adæ: post lapsum uero, infideles in omni peccant creatura. ad Titum 1. Omnia munda munda

dis, infidelibus nihil est mundum, &c. Hinc fit ut fide-
lis edendo carnes, quacunq; etiam die glorificet de-
um. Hypocrita autē & iustitarius abstinendo etiam
peccat. Primum, quia damnat creaturam dei bonam,
deinde gratias quidem simulare potest, agere nō pōt,
quia abiicit dei beneficiū. Et præterea cōfidit in suam
abstinentiam in contumeliam dei, cui soli fidēdum est
&c. Domini creati eramus omnium creaturarum, ue-
rum hoc dominiū perdidimus in Adam, sed in Christo
redditum est credētibus. Hinc est ille psal. Domini est
terra, &c. Omnia subiecisti, &c. Ergo sine peccato
utilis est omnis creatura dei, modō ne cōtra præceptū
dei. Nā traditiones humanas nihil moror, quia omnis
creatura in Christo tua est: & ita quoq; Paulus 1. ad
Corin. 10. citat ex psal. testimoniū. At dicunt iustiti-
arij illi ciborum, & nos credimus. Respondet Paulus:
mentimini. Ego fideles interpretor illos, qui cognoue-
rūt hanc ueritatē, quā uos ignoratis, nempe, qd' quic-
quid creauit deus, bonum sit, & nihil reiiciendum, si
cum gratiarum actione comedatur.

Sanctificatur.

Quid est quod creatura dei per se bona est, & tamē
hic dicit, sanctificatur? Respondeo bona est, quia cre-
atura est: immunda autem est ei, qui ea abutitur, aut
qui eam immundam ad usum credit. Sanctificatur igitur
ex usu utentis ea, sicut 1. Corin. 7. dicitur. Sancti-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

ficatus est uir, &c. Vbi sanctificatio ad usum matrimonij pertinet, quod mulieri fideli licet uti matrimonio infidelis uiri, & cōtrā absq; peccato, & nō minus sine peccato quā si uterq; esset fidelis. Hic non fit in se sanctus infidelis, sed ad usum matrimonij fit sanctus, ut fidelis coniunx utatur infideli, ut re in se bona, & ad hoc à deo creata. Sic & cibus in se bonus, non fit sanctior, sed ad usum sanctificatur, ut sine peccato utaris, quæ infideli & gratias non agenti non esset sancta, id est, munda. Sanctificatur, inquit, per uerbum dei, quo credimus omnia esse nobis sancta, ut supra: & per orationem, qua talia oramus nobis dari, & pro datis gratias agimus, sicut supra dixit. Iam uides stultitiam iustitiariorum, qui in cibis & alijs creaturis quærunt sanctitatē, quā ipsæ creaturæ, licet bonæ sint creatione, tamē sanctæ nobis, id est mūdæ esse nō possunt sine nostra fide & gratiarum actione. Quæ de usu ciborum diximus, omnia etiam intellige de usu matrimonij: id quod non obscure ex præcedētibus intelligis. Creatura enim dei bona est mulier, si utaris sicut deus instituit. Si contra dei institutionem, ut fit in fornicatione & adulterio, iam bona tibi nō est, quam deus bonam fecit. Iam & in eadem damnatione es, si in matrimonio putas usu creaturæ (modò secundum deum fiat) peccari. Damnas enim nō solū creaturam, sed & dei institutionem, &c.

Bonus eris minister.

Iam doctrinae demoniorum dicunt, Hereticus es.

Pietas ad omnia utilis, &c.

Pietas in scriptura (unde pij dicuntur) est honor dei. Honoras autem deum si credis ei, fides ei, times eum laudas, diligis, sciens omnia tua esse: in solo autem deo tuam esse salutem, & nullam rem, nullam prorsus iustitiam humanam te posse liberare a peccatis, aut saluare, sed solam dei gratiam per Christum Iesum dominum nostrum. Cōtra impietas est, ubi hæc non adsunt, ut maxime omnia deceptis sensibus, & concupiscentiæ oculorum sanctissima uideantur. Igitur exerceas te ad pietatem, non quod tuo studio tibi talia parare nitaris, id quod fieri non potest: nam hæc habuit iam Timotheus. Sed quando continuo desiderio hæc à deo postulas, sciens beatos esse qui esuriunt & sitiunt iustitiam, ut tuam contineant, uel sedulo sequi te uocationem. Et hæc pietas ad omnia utilis est: tua enim salus est & aliorum, & certa salus est, certa autem per uerbum dei. Nam promissiones habet presentis uitæ & future, utraq; saluât, modo eis credas. Nam si uerbo dei credis, hinc iustificaris. Pij ut olim multa promittebantur terrena bona, ut est in lege Moysi, ita & nobis dicitur: Hæc omnia adijciuntur uobis. Nam de promissionibus uitæ future quid

in libro
de uerbo dei

ubi r/s
sequi uerbum
uocationem

promissio de
eternis

ANNOT. IOANNIS POMERANI

attinet admonere? Corporalis autem exercitatio tales promissiones non habet, aliquid tamē utilitatis habet, scilicet dum non pro pietate eam habes, sed pro pietatis ministra: dum exerces corpus uigilijs, ieiunijs, abstinētia, laboribus, ne insolecat contra spiritum, & pietatē impediatur: sed potius seruiat, sicut Christus admonet. Attendite uobis ne corda uestra grauentur crapula & ebrietate. Exercitatio enim est corporis, quam exercere potes & intermittere pro tuo arbitratu, prout corpori tuo necessarium fuerit. Quod si corporali exercitacione, & quicquid externo opere fieri potest, te iustificari credas, iam corporalis exercitatio non solum nihil habet utilitatis, sed etiam impia est, & te damnat: quia quod dei est tuis adscribis operibus, & adoras opus manuum tuarum, &c. Iacent igitur hic omnia iustitiariorum opera, & que preterea in fide salutis fieri non possunt, quia promissiones dei non habent. Longe ergo à salute omnium sectarum ordines. Atq; hic addit Paulus obstruēs contradicentium ora. Indubitatus sermo &c. Hodie omnes ferè de hoc dubitant, multi etiam blasphemant hanc ueritatem. Paulus indubitatum uult, & quod omnibus modis adprobetur: ut uero uniuersus mundus contemnet talia, ut maxime inter se omnes conspirent contra nos, mundi sapientes & sanctuli illi, attamen ab hac ueritate nos diuelli non sumus.

illi in corporali exercitatione & ceremonijs sperant
 & mortuis rebus, quæ nihil prodesse possunt, confi-
 dunt. Nos talia docemus esse impietatem, & spem fi-
 xam habemus in deo uiuente, propterea nõ potest nos
 non odisse mundus. Hæc confirmet corda eorum, qui
 nuper didicerunt pietatem solam esse, quam respiciat
 deus, quibus hic locus maxime commendatur.

Enutritus in sermone.

Duo dicit, oportet enim illum accepisse sermonem
 fidei, qui uult bene docere.

Prophanas & aniles.

Prophanum dici, quod sacrum non est, etiam puer
 nouit. Quicquid ergo ex sacris literis non est, propha-
 num & anile est & fabula: licet hypocrisis & mun-
 dus hoc ipsum pro magna habeant sapientia, Christia-
 nus homo hoc imo reponet pectori: quod si cõtempse-
 rit, Christianus non est, &c.

ipm //

Qui est saluator omnium, &c.

Certum est hoc dicere Paulum de saluatione tempo-
 rali: alioqui non addidisset, maxime fidelium, quos sci-
 licet longe dignius saluat, quemadmodum & in psal-
 ma: Homines & iumenta saluabis domine. Discant,
 igitur gentes, discant hypocritæ, non esse fidendum
 in creaturis & operibus suis, unde miserè torquen-
 tur & pereunt, tãtum abest ut salutem consequantur:

ANNOT. IOANNIS POMERANI

confidant autem in eo solo, unde etiam accipiunt corporis beneficia. Id quod negare non possunt.

Præcipe.

Si audis hic Paulum, eris hæreticus hodie.

Nemo tuam iuuentutem!

Id est, sic uiue & exequere negotium tibi commissum, ut despici non possis: id quod protinus exponit, dicens: Sed esto forma fidelium, &c.

In spiritu.

Id est, seruire spiritus, ut ad omnia sis strenuus & bonus miles Christi in fide, charitate, &c.

Donec uenero, &c.

Vult non esse neglectorem officij pastoralis, quod hic donum uocat. ad quod donum duo requiruntur, prophetia & uocatio. Sine his duobus nemo præsumat esse pastor uel episcopus. Prophetia est donum, ut possis potenter docere quæ fidei sunt: quam si habueris, expecta donec uoceris, uel à deo, uel ab hominibus, sicut omnes prophetae & apostoli uocati sunt. Vocatio tẽpore apostolorũ fiebat per impositionem manuum super caput uocati, quo ceu signo agnoscebatur ille uocatus & susceptus. Sic non apostoli (ut non sibi hoc arrogant nostri apostoli) sed discipuli alij ab apostolis cõgregati eligunt septẽ diaconos, & orãtes imponunt

imponunt eis manus in conspectu apostolorum: hoc signo ostendentes apostolis, & reliquæ multitudini, quod tales uolebāt, & elegerūt ministros. & Paulus imposuerat manus Timotheo docto sacris literis à puero, & erudito in fide, sicut dicit epistola secunda cap. I. Sed nō solus imposuerat, ut hic uides. Nā quod hic translatum est, autoritate sacerdotij, non est in Græco: sed μετὰ ἐπιθεσίῳσ, &c. id est, cum impositione manuum presbyteri: quasi dicas latine, senatus, id est seniorum. Vides consensu aliorum Timotheū electum: ita & intellige quod infra dicitur, manus citò nemini imponas. Et quod Tito scribitur, ut constituas per ciuitates presbyteros, &c. Impositio manuum fuit Hebræis familiaris, ubi aliquid commendabatur deo. Sic Iacob imponit manus duobus filijs Ioseph, Genes. 48. Sic manus super caput hostiæ immolādæ ponitur, Leuitici 1. Sic Christus imponit manus super paruulos: & de credentibus dicit, Super ægros manus imponent, & bene habebunt. Hoc quia externum signum est, uel omitti potest, uel aliter fieri: quia institutum non est, aut mādatum. Electionis tantum signum erat. Quæ instituta sunt, ut quod oportet episcopum esse sine crimine, aptum ad docendum, &c. Hodie & negligimus, & contemnimus, et uana signa magnificimus: uana dico, ubi res non adest. Et insuper signis externis omnia complemus, & fingimus talia, quæ Christus &

ANNOT. IOANNIS POMERANI
apostoli Christi non nouerunt.

Hæc exerce.

Vt supra, admonet eū sui officij. Hæc exerce, id est
in his persiste.

CAPVT V.

Seniorem ne increpaueris, &c.

Hæc non est adulatio. Nam post dicitur in hoc
ipso cap. Peccantes coram omnibus, argue, ut
& ceteri timorem habeant. Sed potius est Christiana
modestia cum omnibus, tã maxime Christiano docto-
ri necessaria, ut & uerba quoq; nostra spirent amo-
rem. Verum hic additur, cū omni castitate, ut blanda
foeminarū appellatio non solū apud nos pura, sed etiã
apud ipsas & apud alias sine suspitione sit. Oportet
enim nos prouidere bona, non tantum coram deo, sed
etiam corã hominibus, ad Rhom. 12.

Viduas honora.

Locus hic est de uiduis, quas omni auxilio destitu-
tas, suscipiebat ecclesia alendas, quibus prouidebant
Diaconi ex bonis ab ecclesia in pauperes collatis. Hæc
non propter uotum, quod scriptura non nouit uspiam
suscipiebantur, sed propter paupertatem. Et hæc uo-
cat uere uiduas, quæ non solum marito, sed etiam filijs
aut amicis, qui eam alere possent, aut bonis destituta

non

Sunt, has præcipit honorandas, non uerbis aut gestu:
 sed rebus ipsis, sicut præcipiuntur honorari parētes.
 & infra: Presbyteri duplici honore digni sunt, &c.
 Vide queso quā diligenter cauet Paulus ne iniiciat
 laqueum, aut certe ne cadatur in laqueum diaboli
 ab ipsis uiduis, quæ tantum suscipiebantur alendæ,
 ne ocium sectantes in alieno labore inciperent lasciuiz
 entes deficere à Christi fide. Quā bene nouit Pau-
 lus hoc genus, de quo dicit, quæ in delicijs uersatur, ea
 uiuens quidem carne, mortua tamen est deo: id est,
 fidem abnegauit. Vbi autem sunt illi laudatores uir-
 ginitatis & uiduitatis? qui nihil aliud faciunt quā
 quod in laqueos trudent insanis laudibus, nescientes
 de quibus adfirmant. Paulus laqueos cauet, & in uir-
 ginitate & uiduitate, sicut hic uides. & I. Corin. 7.
 Propter fornicationem, inquit, unusquisque habeat
 uxorem suam. Et iuniores uiduas nubere uolo, filios
 procreare, &c. Et sic sequentur non Hieronymum,
 sed deum, qui eas ad talia creauit, certæ quod deo ta-
 lia placeant, et quod per hæc seruiant proximo, id est,
 marito, filijs, familiæ. Reliqua in hūc locū uide in libel-
 lo de uotis in fine. De uiduis hodie minus periculi est,
 de quibus tamē solis scripsit Paulus, sed alendis, nō uo-
 to adstringendis. Doctrinæ uero demoniorū perpe-
 tuos laqueos omni serè ætati & sexui iniecerūt, &c.

Quod si qua uidua.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Viduae annos natae sexaginta, aut sunt uere uiduae et desolatae, hae alantur: aut non sunt desolatae, sed habent liberos aut nepotes, hae gubernent domum pie, id est, in domino & doctrina fidei, & uicem reddant maioribus: id est, sic seruiant minoribus ad se pertinentibus (quos uocant liberos & nepotes) sicut ipsis seruitum est à suis maioribus. Quod si facere nolunt, fidem abnegarunt, & sunt infidelibus deteriores. Quam enim fidem haberent qui hoc nolunt quod deus uult, & illos abijciunt, quos deus ipsis dedit, quibus nisi seruiant, nulli seruire possunt? Quae quæso charitate uterentur in alienos, quæ suos negligunt & contemnunt? Fides esse non potest, ubi fructus eius non ostenditur, non solum erga alienos, sed etiam erga illos ad quos etiam natura propensa est.

Porro quæ uere uidua est.

Describit quæ sit uere uidua, quæ desolata speratur caste uictura, tamē si iunior est, nubat & non suscipiatur alenda, tradatur marito alēda, ne postea lasciuat in Christum. Sed quis hodie pauperem tradit marito? Felix hæc ordinatio, sed non seruata. Degenerauit autem in sectas perditionis utriusq; sexus.

Hominum testimonio, &c.

Nec omnes uiduas sexaginta annorum, licet desolatae sint, suscipit: sed quæ testimonio hominum comprobatae sunt, ne postea sint scandalo Christianis inter

gentes. Irreprehensibiles, id est, sine crimine coram hominibus.

Primam fidem.

Id est, fidem in Christū, alioqui non diceret, lasciuire cœperint in Christum: quæ deinde nō solum sunt scandalo Christianis, uerum etiam obloquantur in domibus aliorum, etiā gentilium, dum quærunt maritos. Vide libellum de Votis. Hoc est quod hic addit, nullam occasionem dare aduersario, ut habeat ansam maledicendi Euangelicæ doctrinæ. Fidem uero in Christum & non uotum intelligere Paulum satis ostendit quod sequitur. Iā enim nonnullæ deflexerūt, secutæ satanā.

Quod si quis fidelis.

Iam etiam gloriantur monachi, quod sua relinquāt, ut uiuāt ex ecclesiæ bonis. Clerici uero & sua retinēt, & pauperū sudore uiuunt. Paulus non uult, ne uiduis quidem, quibus per amicos succurri potest, grauari ecclesiam.

Haftenus de uiduis, &c. Præceptum charitatis exigit uere uiduis succurrere. Cætera quæ hic ordinat de uiduis Paulus, bona sunt ad cauendos multos laqueos in uiduis: quæ tamen non ita accipe, quasi legem tibi præscribat Paulus, cum uir spiritualis posset etiam adhuc aliqua ex his immutare, & aliter obseruare pro loco & personis, si uideret expedire. Præterea de quibus scribit, hoc honestum est & acceptum corā

5

ANNOTAT. IOANNIS POM.

deo. Tu uero uide ne ista contēnas, caue laqueos, caue scādala. Paulus astutias satanae nō ignorauit, &c.

Qui bene præsunt presbyteri.

Senioribus, qui præsunt in ciuitate reliquæ multum dini, & bene præsunt, debetur duplex honor. Alter, ut authoritati eorū deferatur, & obediatur eis cum reuerentia. Bene enim præsunt, id est secundum iudicium spiritus quod habent, omnia sine neglectu disponunt. Alter, ut ex ecclesiae bonis eis prouideatur de necessarijs, qui ob gubernandi & curandi quæ gregi salubria sunt, occupationē & studium, sua curare nō possunt. Et cum hæc debeatur illis, qui bene præsunt, id est in domino præsunt, in primis debentur etiam his, qui laborant in sermone & doctrina, id est euangelistis siue doctoribus, Matthæi 10. I ad Corin. 9. Gala. 6.

Aduersus presbyterum.

Qui præsunt, facile incurrunt odia inobedientium, & idcirco nō facile audiri debent, qui tales accusant, cum quod suspecti sunt accusatores, tum quod maiori scādalo sunt, qui præsunt, si crimine notati fuerint uel suspecti. Quod si manifestum fuerit ecclesiae eos peccasse, aut peccare, uel contra eos probatū fuerit duobus aut tribus testibus secundum legem, Deu. 19. Ab episcopo, id est euangelico doctore siue apostolo, qui illic constitutus est, debent coram omnibus argui, ne dum

conuictur, eorum error uideatur uel approbari, uel non esse error, & inueniat imitatores. Ideoq; non est necessarium quærere, quomodo hæc conueniant cum uerbis Christi, Matt. 18. Corripe eũ inter te & ipsũ. Nam hic dictum est ecclesiæ. Ergo coram ecclesia corripendi sunt presbyteri peccantes, si sic conuicti fuerint. Maius præterea periculum est in his qui præsumunt, si peccant, quàm in alijs fratribus. Aduerte ergo, quod consequentia textus postulat, ut quod dicit, eos qui peccant, &c. de senioribus siue presbyteris intelligas. Si uero de quibuscũq; intelligere uolueris, tamen necesse est, ut de manifestis criminibus, aut de conuictis intelligas secundum euangelium.

Obtestor in conspectu dei, &c.

Deus, Christus, & electi angeli nostra uident: sic ergo exequamur nobis commissa, ut in conspectu taliũ. Vt serues, inquit, hæc sine præcipitatione iudicij, sed sano consilio & diligenti inquisitione per testes, &c. Nihil facies iuxta propensionem animi, id est carnali iudicio & fauore in persona, aut odio, hoc est, uide ne subito proferas sententiam secundum affectũ subitum, quia & lex dei de iudicibus dicit, Deute. 16. Iudicent populum iusto iudicio, nec in alteram partẽ declinent, non accipias personas, nec munera: quia munera excæcant oculos sapientium, & mutant uerba.

ANNOT. IOANNIS POMERANI
iustorum, iuste quod iustum est prosequaris.

Manus citò, &c.

Id est subitò, ne alicui cõmittas episcopi munus, sed probetur antea, si talis sit, qualem supra depinxi.

Neq; cõmunicas peccatis alienis.

Si qui iniuste faciunt, si qui quod iustum est, non iuste exequuntur, uide ne consentias, ne conuiueas, ne taceas: sed contradicas, &c. Ut si nihil aliud efficias, tamen conscientiam tuam liberes, hoc est quod addit: semetipsum purum serua.

Ne posthac bibas aquam.

Hinc habes, quod corporales exercitationes pro nostro arbitrio seruare, mutare, intermittere, ommittere possumus, quas adhibemus secundum corporis nostri rationem, ut seruiat, non intereat, &c.

Quorundam hominum peccata.

Quia dixerat, neq; communices peccatis alienis: ne hic superstitiosius trepidaret Timotheus, dicēs: Quid si ignorem peccata aliena, id est illorum quibus comunico? respondet: Dies docebit. Ergo quod dixi, ne sis in iudicio præceps, nihil opertum, quod non reuelabitur: interim nihil iudicato. Pro bonis habeto, de quibus nemo male sentit, qui nemini sunt occasio peccati. Hic nihil tuæ conscientie, aut tuo officio erit periculi. Atq; hanc hic esse ueram sententiam, quam con-

textus

textus requirat: credo, ut iudicium hic non intelligas illud Christi extremum, sed iudicium humanū in hac uita, quod supra commisit Timotheo. Sic dicit: Manifesta peccata procedunt ad iudicium, id est non indigent iudicio, uel ut iudices, siue sententiam de eis proferas, quia iam iudicata sunt. Aliquorū uero peccata subsequuntur: id est, postea nota erunt. Ex fructibus enim cognoscetis eos. Sic & opera bona manifesta sunt ante: id est, antequā iudicentur, uel de eis sententia feratur. Ea uero quæ secus habēt, id est in occulto male fiūt, aut uelut bona sese per hypocrisim uenditāt, occultari non possunt, id est suo tēpore prodentur. Tūc ergo iudicandi sunt ab ecclesia mali, quando malos esse notū fiet. Non maculauit Christum, quod Iudā habuit apostolū, ceteris nesciētibus, quod esset diabolus & proditor. Nam interim nō male docuit, officiū non neglexit, nemini scādalo fuit, &c. Sic & de manifestis fructibus carnis & spiritus legis ad Gal. 5.

CAPVT VI.

Quicumq; sub iugo sunt serui, &c.

Prima ad Corin. 7. dicitur. Vnusquisq; in qua uocatione uocatus est frater, in hac permaneat apud deum. Apud deū, inquit, ne credas te in conditione turpi oportere manere, quādo uenis ad fidem. De oībus ergo medijs intellige. Media sunt siue indiffe-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

rentia omnia externa, præter ea quæ prohibet. Non ergo refert, Christianus siue Iudæus sit, siue gentilis carne, siue seruus sit, siue dominus, siue mas sit siue femina, siue sutor siue consul, siue rusticus siue princeps, &c. Serui igitur non negligunt officium, quia Christiani facti. Nam hanc conditionem eis deus dedit, ut in hac uitam transigant, nisi melior sese libertatis etiam corporalis obtulerit occasio, sine domini iniuria, aut cum domini uoluntate. Seruiant ergo cum bona conscientia: siue dominis gentilibus, quia hoc gratum deo est, ne blasphemetur Euangelica gratia, sed comendetur potius, quod tales faciat seruos, talesq; homines, siue Christianis dominis: quia iam non tam dominis, quam fratribus seruiant, de quo etiam gaudeant, quod tales habeant dominos, qui turpia exigere non possunt. De hoc loco uide in epistola Petri, & sepe alias in Paulo.

Hæc doce, &c.

Omnia repetit quæ dixit. Nam (quod & in principio monuit) aliud docentes uitari uult: id est, illos (ut ait) qui non accedunt sanis sermonibus Christi, & doctrinæ quæ ad pietatem tantum pertinent. Hic uides hæreticos esse omnes, & excommunicandos, qui aliud docent. Vides quoq; omnes epistolas Pauli nihil aliud esse, quam sermones Christi, & doctrinam quæ solum spectet pietatem. Quomodo enim alia doceret, quæ ipse excommunicationis maledicto uetat? Aduer-

Hic quàm egregie depingat illud genus doctorum,
 qui aliud docēt, scilicet esse homines inflatos, ignoran-
 tes, insanientes ad inutiles quæstiones & disputatio-
 nes de genealogijs, de iudaicis fabulis, de animabus se-
 paratis, de choris angelorū, de fictis reuelationibus,
 de humanis traditionibus: de his quæ scriptura nō no-
 uit, ex quibus nascitur inuidia, &c. dum quisq; se præ-
 ferre sua sapientia nititur. In summa dicit esse homi-
 nes, quibus adēpta est ueritas: id est, fides in Christū,
 qui omnia tentant, qui quæstui suo consulant: uocant
 tamē interim quæstum pietatē: id est, gloriam & cul-
 tum dei. Hic uides sophisticos theologos, & papisticū
 regnum, de quibus rursus in fine. O Timothee, &c.
 ubi iubet eos excōmunicandos, & eorum doctrinam
 uitandā, quod habeant ficta & inania uocabula, quæ
 scriptura non nouit, & opponant scientiam suam quæ
 scientia non meretur dici, sed inscitia & insipientia:
 quā pfitentes, à fide & à scopo uero aberrauerunt.
 Isti sunt q̄ liberū arbitriū habēt pro gratia, rationem
 p̄ fide, opiniones pro iudicio spiritus, doctrinas homi-
 nū pro doctrina sacra: quibus nihil in ore est, quàm pri-
 matus Petri, fides acquisita: uniuersalia, formalitates,
 actus elicitus, intellectus agens, intellectus possibilis,
 cōnotata, relationes rationis in peccatis, &c. q̄ quasi
 doctissimi quauis de re disputāt, & aliter sentiētibus
 se sua sciētia opponūt, &c. Sed hoc est, inquit Paulus,

1. b. c. r. m.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

à fide longe abesse, & non esse Christianos, qui se pietissimos, & hæreticæ prauitatis extirpatores iactant. Seiungere, inquit, ab his qui eiusmodi sunt.

Est autem quæstus, &c.

Quid attinet falsa sciëntia & humana doctrina pro quæstu seducere mundum, cum quæstus uerus sit & magnus, habere pietatem, & esse sua sorte contentus? O uerbum breue & suauissimum, quod creditum facit in utraq; uita beatos, & mente pacatos, Contra, qui non curata pietate, sua sorte nolunt esse contenti sed uolunt ditescere: id est, uoluntatem quam deo debent, consecrant mammonæ, incidunt in tentationem & laqueum, &c. quia pro consequendo lucro incipiunt agere contra conscientiam, & perdunt fidem, sicut uides in Euangelio de semine, quod cecidit inter spinas. Ceterum attende quod dicit, qui uolunt diuites fieri, non contenti sua sorte: & non dicit, qui diuites sunt. Nã diuitiæ sunt media, quibus spiritualis recte uti potest. Hoc est quod infra dicit: his qui diuites sunt &c. ubi præscribit quod sit recte uti diuitijs, si qui eas habet.

De laboribus multis.

Id cum accidat omnibus qui sollicitudinem deo non relinquunt secundum Euangelium: Nolite solliciti esse, &c. Quid putas futurum de illis, qui contra conscientiam & pietatem audent quærere sua lucra? &c.

Tu uero homo dei.

Nā ad eū non pertinet, qui uult seruire mammonæ.

Sectare iustitiam, &c.

Per hæc cum deo agimus. Sectare charitatē, patientiam, mansuetudinem: per hæc cum proximo agimus. Hæ sunt diuitiæ Christianorum, de quibus Christus dicit: Primum querite regnum, &c.

*Sentia
homonu*

Certa bonum certamen fidei.

Persta in fide, & nullis cede uel aduersis, uel aduersarijs, ut agas uel omittas contra tuæ rationem fidei: id est, contra id quod iam doctus sentis. Adprehende uitam æternam, ut hanc uitā pro ueritate cōtemnas, ne huius uitæ amore contra fidem aliquid committas, aut in aliquo cedas aduersarijs. Ad quā, inquit, uocatus es. Christianus homo ad mortem huius uitæ, & quicquid ex Adā nostrū est, uocatur, & nō perficitur eius sanctificatio, donec omnia intercant. Tantum enim apprehendit uitæ æternæ, quantum ei quotidie baptizante spiritu & igne, decedit ex hac uita. Hæc est mortificatio ad uitam. Dum ergo uocaris ad uitā, certus esto hoc ipsum sine morte fieri non posse. Sine cruce non glorificatus est Christus, ita nec Christianus sine cruce glorificabitur.

*Vocatio
hoī ad
mortē hō uita*

Et professus es bonā professionē.

Scilicet in baptismo, cui solebant Christiani adesse,

RANI
qui se
tores is
i sunt.
rina pro
rus sit
ontenti
litum fa
Contra
contenti
a deo de
ationem
o incipi
dem, se
lit inter
t diuites
i diuites
recte ui
nt &c.
habēt.
eo non
iciti ef
cienti-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

ut sciretur hic esse frater qui baptizabatur, cuius iam confessionem adstantes, ceu testes audirēt. Nisi hic uelis intelligere Timotheum hanc professionem docendi populum, & episcopi munus suscepisse coram multis testibus: id est, presente populo Christiano.

Præcipio tibi coram deo, &c.

Vides in hac epistola, quanta cura commendet Timotheo, quæ sunt muneris episcopi: præcipit & adiurat per omnia Christianorum sacra, sicut sæpe uidetur id quod nõ facit in alijs epistolis. Nimirum ostendens in hoc negocio pendere omnia: quod si non pie curetur, relicta doctrina pietatis, oïa quæ Christiana sunt, intereūt, sicut factũ uidemus. Vnde hic præcipit coram deo, qui uiuificat omnia: & coram Christo, qui à professione sua non decessit, cum erat adiudicandus morti, ut uitam ad quam uocatus est Timotheus, & professionem quam professus est, mordicus teneat, etiam in cõspectu mortis & inferorum: id est, ut seruet mandatum quod accepit, immaculatus coram deo & irreprehensibilis coram hominibus usq; in finem. Imprimis enim necessariũ est episcopo, ut faciat quæ sui muneris sunt: ad quod certe indiget non paruo spiritu, necessè quæ est, ut iugiter postulet à deo: alioqui nihil efficiet.

Vsq; ad apparitionem.

Christiani ueri sic omnia deponunt, ut parati & uis

IN EPI. PAV. AD TIM. I. 100

gilantes possint occurrere Christo uenienti ad iudicium, scientes & se tunc glorificandos. Sicut de quinque prudentibus uirginibus habet parabola. Id quod legis ferè ubiq; in nouo testamento, præcipue in concionibus Iesu saluatoris, & epistolis Pauli: ad quem diem hac uita perfuncti omnes seruantur exuscitandi, & tales seruantur, quales hinc abierimus. Tunc omnes simul reprobi damnabuntur, omnes simul electi glorificabuntur.

Et solus habet immortalitatem.

Frustra ergo aliunde petieris, ut sis immortalis. Ita solus habet immortalitatem, sicut solus habet uitam, qui & ipsa uita est. Cæterum de immortalis & beato deo dixi quoq; supra cap. 1.

Lucem inaccessam.

Id est, hominibus incomprehensam: id quod exponit dicens, quem uidit nemo, &c. Vide annotata Ioan. 1. & Esaiæ 6. Vnde ergo cognoscimus deum, sine quo non possumus esse beati? Respondeo, lege 1. Ioan. 4. & inuenies.

Depositum.

Id quod tibi creditum est, scilicet doctrinam & officium.

F I N I S.

12 4